

דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם

אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור פשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכו' (נחמיה ט).¹

בראשית רבה ל ה, פרשת נח²

"נח איש צדיק תמים היה בדורותיו" ... אמר ר' יוחנן כל מי שנאמר בו "היה", הוא תחילתו והוא סופו.³ השיבוהו: והרי כתוב: "אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירָשׁ אֶת הָאָרֶץ" (יחזקאל לג כד) – מעתה הוא תחילתו והוא סופו?⁴ אמר להם: אף היא אינה שבירה.⁵ (רבי לוי בשם ריש לקיש אמר: בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו'). ר' חנינא ור' יוחנן תרוויהו אמרין: בן ארבעים וחי שנה הכיר אברהם את בוראו, ומה אני מקיים "היה"? שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה.⁶

בראשית רבה לח יג, פרשת נח

"וימת הרן על פני תרח אביו". אמר ר' חייא בנו של ר' אדא מיפרי⁷: תרח עובד צלמים היה.⁸ פעם אחת יצא למקום אחד, הושיב אברהם מוכר תחתיו. היה בא אדם ומבקש לקנות, והיה אומר לו: בן כמה שנים אתה? והיה אומר: בן חמישים או שישים. אמר לו: וי לאותו האיש, שהוא בן שישים והוא רוצה להשתחוות לבן יום אחד?⁹ והיה מתבייש והולך לו.¹⁰ פעם אחת באה אישה אחת טוענת בידה פינך אחד של סולת. אמרה לו: הילך, הקרב לפניהם.¹¹ עמד ונטל מקל בידו ושבר את כל הפסלים ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כיון שבא אביו, אמר לו: מי עשה להם כך? אמר לו: מה אכפור לך? באה אישה אחת טעונה פינך אחד של סולת ואמרה לי: הילך, הקרב

¹ במקרא אין שום רמז או זכר לתהליך שבו אברהם מגלה את האמונה בקב"ה, בבורא עולם. ראה סוף פרשת נח ותחילת פרשת לך לך שלנו. מהמקרא עולה שהאמונה, התגלות ה' והבטחותיו, באים בהדרגה במהלך חיי אברהם ומסעותיו בארץ כנען ומחוצה לה. בחרנו בפסוק מספר נחמיה על מנת להראות שגם בסוף המקרא, כך היא הבנת הדברים: ה' בוחר באברהם, מוציאו מאור כשדים, משנה את שמו. ומתי מוצא הקב"ה את לבבו של אברהם נאמן לפניו? שים לב להבדל הגדול בין האופן שאנו אומרים את הפסוקים בתפילה ובין החלוקה במקרא! לאן בדיוק שייך הקטע "ומצאת את לבבו נאמן לפניך"? וכבר נגענו במקצת הדברים שנביא להלן בדברינו [מי מצא את מי](#) בפרשה זו, אך תקוותנו שיקויים בנו: אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (חגיגה ג ע"א).

² מדרש זה הוא על נח וממנו הוא נדרש לאברהם. המדרש על אברהם נמצא בבראשית רבה סד ד פרשת תולדות: "עקב אשר שמע אברהם בקולי. רבי יוחנן ורבי חנינא תרוויהו אמרי: בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו. ריש לקיש אמר: בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו". אברהם חי 175 שנה, הורד מהם 3 ותקבל 172 כמנין עקב שנים של אמונה.

³ תמיד היה במצב זה, לפני המבול ואחריו ("מצב נח"). המבול לא משאיר את רישומו על נח ולא משנה את צדקותו (אמונתו?). האם אפשר לדרוש גם זאת לגנאי או לשבח? שים לב שר' יוחנן שדורש לגנאי על "צדיק בדורותיו" (סנהדרין קח א), דורש כאן "הוא תחילתו והוא סופו". האם זו סתירה או השלמה? ראה דברינו [צדיק בדורותיו](#) בפרשת נח. ועד כאן בנח וספיחי המבול, נעבור לפרשת לך לך ולאברהם.

⁴ ואנחנו הרי יודעים את מוצאו של אברהם מבית עבודה זרה. ועכ"פ, לא היה אברהם בסוף ימיו מאמין גדול משהיה בתחילתו?

⁵ אין זו קושיה. אינך שובר את דבריי.

⁶ והמדרש ממשיך שם בכל אלה ש"היו": אדם הראשון היה מתוקן למיתה, נחש היה מתוקן לפורענות, קין היה מתוקן לגלות, איוב היה מתוקן ליסורין, נח היה מתוקן לנס, משה היה מתוקן לגואל, מרדכי היה מתוקן לגאולה. ואברהם, הגם שהגיע להכרה בבורא עולם רק בגיל מבוגר, היה מתוקן להדריך את כל העולם בתשובה כבר מינקותו. ראה שוב שבסיס המדרש הזה הוא על נח "איש צדיק תמים היה".

⁷ בדור השני-רביעי של אמוראי א", המאה השלישית-רביעית, הייתה יפו עיר תורה בה גרו ופעלו תלמידי חכמים לא מעטים שאף זהו על שם עירם: ר' אדא דמן יפו (כאן ובתענית טז ב ובמגילה טז ב), ר' נחמן דמן יפו (בראשית רבה נג כא), ר' אמי דמן יפו (דברים רבה ואתחנן), ר' אחא ועוד. כאשר שם האב לא מספיק, מוסיפים את שם העיר. והרבה שמות משפחה בימינו הם שמות ערים.

⁸ לא סתם עובד צלמים, אלא סוחר בהם, מתפרנס מתעשיית הפסלים. האם זה אומר משהו על אמונתו של תרח? של המוכר?

⁹ אין כאן רק עניין הפרש הגילים בין הקונה והפסל. מצפים מאדם בוגר שיחשוב בוגר, על רקע זה צריך להבין את המחלוקת לעיל בין ר' יוחנן וריש לקיש, באיזה גיל אברהם הכיר את בוראו. והרמב"ם יפתח מוטיב זה עוד, כפי שנראה להלן.

¹⁰ מפתיע אולי לגלות שמוטיב זה חוזר במדרש על יוהנתן בן גרשום, הכהן של פסל מיכה, שהיה עבודה זרה, ומיוחס למשה רבנו. ראה שיר השירים רבה פרשה ב: בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא, דרשת רבי יוסי: " ... ויהונתן בן גרשם בן מנשה (שופטים י"ח), נון תלויה במנשה - זכה בן משה, ואם לאו - בן מנשה. חבריא בעון קומי ר' שמואל בר נחמן. אמרין ליה: כומר לעבודת כוכבים והאריך כל אותן השנים? אמר לון: הן על ידי שהיתה עינו צרה בעבודת כוכבים. כיצד? הוה בר נש אתי למסגד ליה, והוה אמר ליה: בר כמה שנין את? הוה אמר ליה: בר ארבעין שנין או חמשיין או שתיין או שבעין או בר כמה הוה. והוה אמר ליה: בר כמה שנין את בר ארבעין שנין או חמשיין או שתיין או שבעין או תמנין שנין, והדה ע"ז לית היא עבידא אלא מחמשה או תרתי עשרה שנין, ואת בעי משבוק אלהך ומסגיד ליה? דא פחיתא! והוה מתבהית ואזיל ליה". השימוש במוטיב זה של גיל האדם מול גיל הפסל, נעשה כאן על מנת לגלגל בזכותו של יונתן בן גרשום, כפי שעולה שם גם מהמשך המדרש, אך עדיין עצם ההשוואה בין אברהם והכהן של פסל מיכה הוא מפתיע. ועל נושא [פסל מיכה](#) כבר זכינו להקדיש דף מיוחד בדפים המיוחדים.

¹¹ האם זה היה המנהג של אנשים עניים שאין בידם לקנות פסל שהם משתמשים בשירותי החנות של תרח? ותרח מצדו עסק במכירת ע"ז וגם בהשכרת "שירותי ע"ז"? ועכ"פ, אצל האישה הענייה שרק מבקשת "שירות", עומד אברהם במבחן גדול יותר!

לפניהם. הקרבתי לפניכם. זה היה אומר: אני אוכל תחילה וזה אומר אני אוכל תחילה. עמד הגדול שבהם ונטל את המקל ושברם. אמר לו: מה אתה משטה בי? וכי יודעים הם? אמר לו: ולא ישמעו אוזניך מה שפיך אומר?¹³ נטלו ומסרו לנמרוד, אמר לו נמרוד: נשתחוה לאש. אמר לו אברהם: נשתחוה למים שמכבים את האש. אמר לו נמרוד: נשתחוה למים. אמר לו: נשתחוה לעץ שהוא טעון מים. אמר לו: נשתחוה לענן. אמר לו: נשתחוה לרוח שהוא מפזר את העננים. אמר לו: נשתחוה לרוח. אמר לו: נשתחוה לאדם הסובל את הרוח. אמר לו: דברים אתה מספר, אני איני משתחוה אלא לאור.¹⁴ הרי אני משליכך בתוכו, ויבוא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו.¹⁵

קטעי מדרשים - גניזה (מאן) ד. נוסח של מדרש לבראשית עמוד מב

...¹⁶ מיד לקח תרח את אברהם אבינו ואת מיניקתו, הטמינן בביתו שלוש עשרה שנה. לאחר כך יצא וראה השמש ועבדו כל היום, וכשבא לילה ראה את הירח ואת הכוכבים ועבדן כל הלילה. זרח השמש ועמד במקומם. אמר: זה מנהגו שלעולם, אבל יש אלוה אעבוד אותו.¹⁷

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק א

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ... אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ... ראויים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא ... התחילו לבנות לכוכבים היכולות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארם ... ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו ... וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו. ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ... והחכמים שהיו בהם ... מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים ... אבל צור העולמים, לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו.¹⁸

כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה: היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו מלמד

¹² וספר תהלים (פרק קטו) ימשיך את הרעיון במילים: "פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵינִי לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אֲזַנְיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּ", בעוד שספר דברים (ד כח) יזהיר את בני ישראל צאצאי אברהם שאם יחטאו: "וְעַבְדֶּתֶם שֵׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וְאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא יִרְאוּ וְלֹא יִשְׁמְעוּ וְלֹא יֵאָכְלוּ וְלֹא יִרְחוּ". אדם שיש לו חמישה חושים, איך זה יסגוד למי שאין לו אפילו חוש אחד? אבל כבר ראינו שחז"ל לא זלזלו בפגאניות וידעו שרבים מהם אינם סוגדים לפסל עצמו, אלא לסמל ולדמות שהוא מייצג - לאיקונון שבן. ראה שמות רבה טו יז אשר הבאנו כבר פעמים רבות. ראה דברינו [והלווא אין בה ממש](#) בפרשת כי תשא, [נעשה אדם](#) בפרשת בראשית ועוד.

¹³ הרב אמנון בזק בדבריו: [אברהם והפסילים: בבואה מדרשית לסיפור מקראי \(בית המדרש הורטואלי שליך ישיבת הר עציון\)](#) מציג שהמדרש מרמז כאן לסיפור של גדעון בשופטים פרק ו אשר מנתן את מזבח הבעל ושם יואש אביו הוא אשר משתמש בטיעון שאם אכן אל הוא, שיריב לעצמו, ואתם למה תתערבו (בניגוד לתרח שמסגיר את אברהם לנמרוד, ראה המשך המדרש). ראה שם: "וַיִּשְׁפְּימוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר בְּבִקְרֵי וְהִנֵּה נִתֵּן מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֶׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו כִּרְתָהּ וְאֵת הַפֶּר הַשָּׁנִי הָעֵלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַבְּנוּי: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּדְרְשׁוּ וַיִּבְקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִדְעוֹן בֶּן יוֹאֵשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה: וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר אֶל יוֹאֵשׁ הוֹצֵא אֶת בְּנֶךְ וְיָמַת כִּי נִתֵּן אֶת מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי כִרְתָהּ הָאֲשֶׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו: וַיֹּאמֶר יוֹאֵשׁ לְכָל אֲשֶׁר עָמְדוּ עָלָיו הֵאֲתֵם תְּרִיבוֹן לְבַעַל אִם אֲתֵם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוֹמַת עַד הַבֶּקֶר אִם אֱלֹהִים הוּא יָרֵב לוֹ כִּי נִתֵּן אֶת מִזְבֵּחוֹ: וַיִּקְרָא לוֹ בַּיּוֹם הַהוּא יִרְבֵּעַל לְאֹמֶר יָרֵב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נִתֵּן אֶת מִזְבֵּחוֹ".

¹⁴ נמרוד היה השליט של אור כשדים ובסופו של דבר סגד, כנראה לאש. האם סתם חיברנו אור עם אור? פרי דמיוננו? או שמא משחקי מילים ודמיונו של הדרשן שפתח באש וסיים באור? ראה דברינו [נמרוד ואברהם](#) בפרשה זו.

¹⁵ כאן הדיאלוג הוא עם נמרוד ולהלן נראה שדיאלוג זה הוא של אברהם עם עצמו. האמונה והתרבות החדשים מתפתחות לעתים קרובות, דווקא בדיאלוג והתנצחות עם "העולם הישן" שאותו מבקשים לקעקע. ועל"פ, התפנית שאברהם עושה בסוף לאדם: "נשתחוה לאדם הסובל את הרוח", היא מפתיעה ודורשת הסבר. אולי מטרתה להביא את הדיאלוג לאבסורד שהאדם יעריך את עצמו ובכך אולי מתחברת לתופעה שמלכי אותה תקופה, כולל נמרוד, עשו מעצמם אלוהות. נשמח מאד לשמוע את הערות והארות דולי המים ושותיהם. ראה שוב דברינו [נמרוד ואברהם](#) בפרשה זו.

¹⁶ בקטע שהשמטנו, חוזי הכוכבים של נמרוד באים להרוג את הבן שנולד לתרח, כיוון שראו שהוא עתיד למרוד בנמרוד, ותרח מסתיר את אברהם במסתור.

¹⁷ כאן הדיאלוג של אברהם הוא עם עצמו. כל מה שאמר לנמרוד הוא תוצאת התנסות שלו עצמו, תהליך שהוא עבר בחיפוש אחר פשר העולם והנהגתו. להלן נראה פיתוח רעיון זה ברמב"ם ובמדרש הגדול; כאן קבלנו, אגב אורחא, את המספר שלוש עשרה שנה שמזכיר את הסתגרותם של רבי שמעון בר יוחאי ור' אלעזר בנו במערה (שבת לג ע"ב) ואולי גם אסמכתא נוספת לגיל בר המצווה, עליו דנו בדברינו [ויגדלו הנערים](#) בפרשת תולדות. לאברהם נספרו שלוש עשרה שנה מיום שנולדה בו האמונה.

¹⁸ פתיחה זו של הרמב"ם את הלכות עבודת כוכבים מטרתה להראות שהאמונה באל אחד היא המצב האנושי הטבעי, היא דרך החשיבה הנכונה והפשטה, אלא שקלקלו הדורות עקב הצורך האנושי בסמלים ובדברים מוחשיים. אברהם הוא בית אב ודוגמא ליכולת של כל אדם להגיע אל האמונה הנכונה בכח עצמו.

ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטיפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם¹⁹ ולבו משוטט ומבין, עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה.²⁰ וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו...²¹ ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו.²² כיון שהכיר וידע, התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה. ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים... כיון שגבר עליהם בראיותיו, ביקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרץ.²³ והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" (בראשית יב ח).²⁴

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק כט

ידוע שאברהם אבינו ע"ה גדל באמונת הצאב"ה... ואין ספק אצלי שהוא ע"ה כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שהיו מקללים ומגנים ומבזים אותו התועים ההם, וכאשר סבל הכל בעבור השם וכן הדין לעשות לכבודו, נאמר לו: "ואברכה מברכך ומקללך אאור".²⁵

בראשית רבה יד ו, פרשת בראשית

¹⁹ "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". לא דווקא תרח, כפי שמסבירים כל פרשני ההגדה, אלא גם אברהם! ראה בראשית רבה לט ח: "לך לך... לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד כוכבים כל השנים הללו...". ראה דברינו [ארמי עובד אבי](#) בפרשת כי תבא שם הראינו שיטות שארמי אובד אבי הוא אברהם (רשב"ם). לרמב"ם חשוב לציין שאברהם עצמו עבד עבודת כוכבים בצעירותו שכן דבר זה מדגיש לא רק את גדולת אברהם שהכיר את הבורא מעצמו, אלא הוא פתח לכל אדם לבוא ולהצטרף לקהילת המאמינים בני אברהם. ואולי גם ליהודים שנאנסו להתנצר ולהתאסלם נושא שהיה אקטואלי בתקופת הרמב"ם. ראה אגרת השמד (מאמר קידוש השם) לרמב"ם. ואברהם הוא כידוע אביהם של כל הגרים הבאים לחסות תחת כנפי השכינה (רות רבה ד ה) ולפי הרמב"ם, אולי גם אבי הבחירה החופשית.

²⁰ "עמד ונתחכם מאיליך", בלשון פסיקתא רבתי פיסקא לג - אנכי אנכי. אברהם מחזיר את הגלגל לאחור ומחדש ימי אנוש (או טרום אנוש) כקדם (גלגל שיכול גם להתהפך חזרה חו"ח). האם הקשר זה ממעיט מדמותו של אברהם ודרכו לאמונה? שהרי אם כך אין הוא הראשון, רק כמגלה מחדש. נראה שלפיכך מדגיש הרמב"ם שאברהם הגיע לאמונה בכוחות עצמו: "ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר... ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה". אברהם מוצג כמתקן ומחזיר הגלגל לאחור, ואין בכך שום פחיתות או מגרעת, אדרבא.

²¹ ראה מדרש הגדול לך לך יב: "... והיה משוטט בדעתו ואומר: עד מתי אנו משתחוים למעשה ידנו. אין ראוי לעבוד ולהשתחוות אלא לארץ שהיא מוציאה פירות והיא מחיה אותנו. כיוון שראה שהיא צריכה לגשמים ואלמלא שמים נפתחים ומורידים גשמים לא הייתה מצמחת כלום, חזר ואמר: אין ראוי להשתחוות אלא לשמים. חזר וראה את השמש שהיא מאירה לעולם והיא המגדלת צמחים, אמר: אין ראוי להשתחוות אלא לה. כיוון שראה אותה שהיא שוקעת, אמר: אין זה אלוה. חזר וראה את הירח ואת הכוכבים... כיוון שעלה עמוד השחר בטלו כולם, אמר: אין זה אלוה. והיה מצטער ואומר: אלמלא יש להם מנהיג, מפני מה זה שוקע זה עולה? משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה גדולה וגבוהה...". את עניין הבירה נראה בהמשך. נראה שיש קשר בין המדרש הגדול (המכונה המדרש התימני) ודברי הרמב"ם. הרמב"ם מקצר ואילו המדרש הגדול מתאר את התהליך האמוני שאברהם עצמו עבר - הגלגול אחורה של מה שאירע מדורו של אנוש ואילך.

²² הרמב"ם מקיים גם את גיל 3 וגם את גיל 48 שראינו לעיל (תוך עיגול לארבעים). הרמב"ם מבחין בין ילד, נער שמתחיל "לשוטט בדעתו" ולהבין שמשוהו משובש בדרך בה הולכת סביבתו הבוגרת ובין הכרה פנימית בוגרת: "הכיר את בוראו". בין אמונה "שליטת" ששוללת ומנתצת אמונות פסולות (תרתי משמע) בלהט נעורים ובין אמונה חיובית ובוגרת שבונה ויוצרת דרך חדשה: "פי ידעתי למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח ט). אין הסתגרות של 13 שנה, אלא תהליך מדורג ויסודי.

²³ איך מסתדרים דברים אלה עם הציווי לך לך? והרי את הקטע הראשון מאור כשדים לחרן עשה אברהם עם תרח אביו וכל משפחתו! אותה משפחה שאברהם התעמת איתה כל העת ואשר מסרה אותו לנמרוד! האם שילמה כל משפחת אברם על מעשיו? האם הזדהו איתו בסופו של דבר? הרמב"ם כמוהו אינו מחויב למדרש (כן, למקרא), אבל מדבריו על הנס שנעשה לאברהם נראה שהוא מכון לנס כבשן האש שבמדרש בראשית רבה לעיל.

²⁴ קטע זה של הרמב"ם מעצים מאד את הצורך, או שמא המחויבות, של מי שגילה את בורא עולם "בדעתו", לא לשמור אותה לעצמו, אלא לגלות ולהכריז בראש כל חוצות על האמונה הטבעית והראשונית בבורא העולם. האם מכוון כאן הרמב"ם למשהו?

²⁵ לנושא האמונה של אברהם מקדיש רמב"ם גם פרק נכבד בספרו מורה הנבוכים, שם מעמת הרמב"ם את אמונת אברהם בבורא עולם, לא רק כנגד כת הצאב"ה שהאמינו בשמש ובכוכבים, אלא גם כנגד כל האמונות הטפלות והמאגיה של המזרח, כפי שמובא שם בהרחבה. לנושא זה יש קשר רב לירידת יעקב ובניו למצרים, ארץ הטומאה וממלכת הכשפים, שם לכאורה חזרו בני יעקב ונטמאו בכל הדברים שמהם ברח אברהם ונמלט. ראה דברינו [תנו לכם מופת](#) (כשפים במצרים) שכל ניסי יציאת מצרים ומעמד סיני מטרם לנקות את עם ישראל מחוללים אלה. ועד כאן בשיטת הרמב"ם.

"וייצר ה' אלהים את האדם" - בזכותו של אברהם, א"ר לוי: "האדם הגדול בענקים" (יהושע יד טו) 26 - זה אברהם. ולמה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבוא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחילה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו. 27

בראשית פרק ד פסוק כו

וְלִשְׁתָּהּ גַם הוּא יֵלֵד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֶנֶשׁ אֵז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה' 28

בראשית רבה פרשה לט סימנים א-ב

"ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וגוי", ר' יצחק פתח: "שמעתי בת וראי נהטי אגנף ושיכחי עמך ובית אביך" (תהלים מה יא). 29 אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת. 30 אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם. "ויתאן המלך יגנף" (שם יב) – ליפותך בעולם, "כי הוא אגנף ונהשתחוי לו" – ויאמר ה' אל אברם לך לך. 31

המדרש הגדול פרשת נח, יא ג

26 ראה הפסוק המלא בספר יהושע יד טו: "וְשֵׁם חִבְרוֹן לְפָנִים קְרִיַת אַרְבַּע הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שְׁקֵטָה מִמְלַחְמָה". נראה שלמרות הקשר של אברהם לחברון, לדרשת ר' לוי אין שם קשר לפסוק והוא מוציא ממנו את שלש המילים שמתאימות לו.

27 שוב ושוב אנחנו חוזרים למדרש בקהלת רבה ז א דברי הקב"ה לאדם הראשון: "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך". כאן יש תיקון של אברהם "הגדול בענקים" אחרי חטא אדם הראשון! אם תרצה לומר, אדם הראשון הוזר שאין תיקון על מנת שייזהר שבעתיים, אך למרות שקלקל באמת יש (תמיד) תיקון. ואם תרצה לומר, שזה ההבדל בין קלקול חומרי שאחריו לפעמים באמת אין תיקון, כגון הרס כדור הארץ. אבל בקלקול רוחני – לעולם יש תיקון ותשובה. ועל"פ, ראה הערה 20 לעיל וחבר את הדברים לכאן. אברהם מתקן ומחזיר את העולם לשורשו האמוני, והכל מדעתו הוא. "ברוך החונן לאדם דעת". אח"כ יגלו בני בניו ומצרים ויעבדו שם עבודה זרה, ויבוא התיקון של הגאולה ומתן תורה, ויבוא הקלקול של חטא העגל, ויבוא תיקון הסליחה ועוד ועוד. אברהם הוא אבי האמונה לא כאירוע חד-פעמי, אלא כמסר של יכולת תיקון ודעת לדורות.

28 אגב הפסוק בו סיים הרמב"ם לעיל: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם", נעשה אתנחתא ונפנה לנושא של קריאה בשם ה', הגם שברור שזה נושא שיש להקדיש לו דף נפרד. שלוש פעמים מוזכר עניין הקריאה בשם ה' אצל אברהם: בכניסה לארץ כפי שמביא הרמב"ם לעיל (בראשית יב ח), בחזרתו מגלות מצרים הראשונה והתיישבותו מחדש בארץ (בראשית יג ד) ובנטיעת האשל בבאר שבע לאחר הברית עם אבימלך מלך פלשתים (בראשית כא לג). יצחק, ממשיך בקריאה בשם ה', כאשר הוא נצמד לארץ ישראל ולא יורד מצרימה כאברהם אביו (בראשית כו כה). מכאן מתגלגלת הקריאה בשם ה' בהתגלות למשה (שמות לג יט, לד ה), לאלהיו בהר הכרמל (מלכים א יח כד) ועוד ועוד עד לאחרית הימים, בהם: "אֶהְפֶּז אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּרָה לְקָרָא כְּלֵם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׂכָם אֶחָד" (צפניה ג ט). אז למי זכות הראשונים של הקריאה בשם ה', לאברהם או לאנוש? לפי הרמב"ם לעיל, למרות שאינו מביא פסוק זה, ההסבר הוא כפי שדרשנו לעיל. אנוש, או אלה שקדמו לו, אדם הראשון, הם הראשונים, אך גם אברהם הוא ראשון, אם כמגלה בזכות עצמו ואם כמתקן הראשון. רוב מניין ובניין של המפרשים והמדרשים (להוציא אולי ספורנו), מדגישים את המילה "הוחל" אצל אנוש, היינו שהפסוק הוא לגנאי, שכאן החלה הירידה, ששם ה' נעשה חולין ונוצרו "אלהים אחרים" (ספרי דברים פרשת עקב פיסקא מג). ולפיכך, אכן, כפי שהרמב"ם מביא בסוף דבריו, הקריאה הראשונה בשם ה' היא של אברהם! וכאמור, לנושא זה יש להקדיש דף מיוחד בהזדמנות אחרת. נשוב לנתיב האמונה של אברהם.

29 אברהם עוזב את אור כשדים וחרן. שם אי אפשר להגיע לאמונה אמיתית, גם אם שם הייתה ההארה הראשונה. ראה רמב"ן בראשית יב ב: "מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה, והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן, אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה, שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ... אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה, כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחידשו". בבת אחת הופך הרמב"ן את הקערה על פיה! אברהם מנסה לתקן עולם במלכות שדי, או שמא ניסה וראה שטוב שיתחיל בצנוע: בעצמו, משפחתו ואנשי ביתו. ואם לא הולך, נלך למקום ראוי יותר. ראה דברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#), בפרט המפגש עם מלכיצדק מלך שלם (ירושלים כערש האמונה המונותיאסטית ולפיכך אברהם הולך לשם). נראה שאת הרמב"ן, שנכפו עליו ויכוחים עם הנוצרים, לא מעניין מה קרה בין אברהם לכשדים, רק האמונה הישראלית. אגב אורחא ובלו משים, נראה שעלינו על מחלוקת יסודית בתהליך וייעוד אמונתו של אברהם, "אב המון גוים", בין גישת רמב"ן המצמצמת וגישת הרמב"ם המרחיבה (למרות שגם הרמב"ם מסיים בקריאה בשם ה' בארץ כנען), והמדרש עומד בתווך וניתן להידרש לכאן או לכאן.

30 הפרשנים מסבירים שבירה דולקת היא ארמון בוער (שוב אנחנו בעסקי אש ואור?), רמז לדור הפלגה ושאר דורות שקלקלו, כולל דורו של אברהם ולפי זה, דווקא מהארמון הבוהר הסיק אברהם שחייב להיות לו בעל בית. ואולי הפירוש הוא ארמון בוקק ומואר, לא דווקא נשרף. ואם נחזור שוב למדרש הגדול שהבאנו בהערה 19 ונמשיך ממקום שפסקנו שם: "משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה גדולה וגבוהה ביותר. ביקש להיכנס לתוכה, חזר על כל צדדיה ולא מצא פתח. קרא כמה קולות ואין עונה אותן. נשא עיניו וראה כלי צמר אדומים שהן שטוחים על הגג. אח"כ ראה כלי פשתן לבנים. אמר אותו האיש: ודאי אדם יש בבירה זו, ואילו לא היה בה אדם, למה אילו ניטלים ואלו ניתנים? כיון שראה אותו בעל הבירה שהוא מצטער על כך, אמר לו: למה אתה מצטער? אני הוא בעל הבירה! ראה דברינו [מי מצא את מי](#) בפרשה זו.

31 הציווי "לך לך" קודם, או האמונה קודם? אברהם "עובר ממקום למקום" בחיפושיו אחרי האמונה והבנת העולם. המלך – הקב"ה, אהב את דבריו של אברהם שהכיר מעצמו את בעל הבירה. המלך תאב את יופיו של אברהם. ודווקא משום כך הוא אמר לו לצאת לדרך חדשה – "לך לך". וכשאברהם מגיע לארץ היעודה הוא מכתיר את בעל הבירה את המלך: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקב"ה את העולם, לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר: ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה" (ברכות ז ב). וגם כאן שוב אברהם מתקן את שקלקל אדם הראשון וצאצאיו, שהרי כבר קרא אדם הראשון את הקב"ה אדון (בראשית רבה יז ד). ראה דברינו [מי מצא את מי](#) בפרשה זו.

"ויאמרו איש אל רעהו" ... מה עשו? היו מלבנים לבנים ושורפים אותן כיוצר חרס, והיו בונים את העיר והמגדל עד שבנו אותו גבוה כשבעה מילין ומעלותיו במזרח ובמערב. אלו שהיו יורדין, היו יורדין ברוח מערבית. ואלו שהיו מעלין את האבנים, היו מעלים אותם ברוח מזרחית. ואם היה אדם נופל ומת, אין משימין לבס עליו. ואם הייתה לבינה נופלת, היו בוכין ואומרים: אוי לנו! אימתי תעלה אחרת תחתיה. ועבר אברהם אבינו והוא בן ארבעים ושמונה שנים באותה שעה, וראה אותן והלעיג בם וקיללן בשם אלוהיו, שנאמר: "בלע ה' פלג לשונם" (תהלים נה י). ומאסו דבריו כאבן שהיא מושלכת על פני השדה. ועליו הכתוב אומר: "אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה" (תהלים קיח כב).³²

ספרי דברים פסקא שיג

"ימצאהו בארץ מדבר" - זה אברהם. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר. הניחוהו חיילותיו במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום הליסטים והלכו להם. נתמנה לו גיבור אחד, אמר לו: אדוני המלך, אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום. חייד שאיני מניחך, עד שתיכנס לפלטרם שלך ותישן על מטתך. כענין שנאמר: "ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראשית טו ז).³³ "יסובבנהו" - כענין שנאמר: "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך" (בראשית יב א).³⁴ "יבוננהו" - עד שלא בא אברהם אבינו לעולם, כביכול לא היה הקב"ה מלך אלא על השמים בלבד, שנאמר: "ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי" (בראשית כד ז). אבל משבא אברהם אבינו לעולם, המליכו (לקב"ה) על השמים ועל הארץ, כענין שנאמר: "ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ" (שם שם ג).³⁵

שכל טוב (בובר) שמות פרק יח

"כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" - כענין שנאמר: נכריה עבודתו (ישעיה כח כא). אמר ר' אלעזר המודעי: כך אמר משה: הואיל וכל העולם עובדי ע"ז הם, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם.³⁶

שבת שלום וגשמים בעיתם³⁷

מחלקי המים

³² כבר הקדשנו דף מיוחד לקשר של [אברהם עם דור הפלגה](#) בפרשת נח. כאן, נתמצת את הדברים. אזכור הבירה הדולקת במדרש הקודם, כסמל לדור הפלגה, מביא אותנו למדרש זה. ראה גמרא עבודה זרה יט ע"א שכבר שם יש קישור של אברהם עם דור הפלגה, אבל בצורה מקוצרת ותוך חיבור עם דורות רשעים אחרים כמו אנשי סדום ועוד: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים - זה אברהם אבינו, שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה, שרשעים היו, שנאמר: הבה נבנה לנו עיר; ובדרך חטאים לא עמד - שלא עמד בעמידת סדום ... ובמושב לצים לא ישב - שלא ישב במושב אנשי פלשתים וכו'". ובדומה, מדרש בראשית רבה כב ו שמונה ביחד עם דור הפלגה גם דורות אחרים בהקשר לאברהם: "כך כמה דורות אָבְד יצר הרע: דור אנוש, ודור הפלגה, ודור המבול. כיון שעמד אברהם אבינו, וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו וכו'". אבל כאן, דור הפלגה לעצמו! אברהם רואה את השחיתות האנושית חברתית של דור הפלגה וזה מה שגרם לו למרוד בהם ולצאת לדרך חדשה (הקללה אולי הייתה מיותרת). יש להעריך מדרש זה גם על רקע כל המדרשים הדנים בהבדל בין דור המבול ודור הפלגה ושואלים מה ביניהם. ראה דברינו [בין דור המבול לדור הפלגה](#) בפרשת נח והמדרשים שהבאנו שם שמדגישים שדור המבול היה נגוע בשחיתות חברתית "ותימלא הארץ חמס", בעוד שדור הפלגה מסמל כפירה אידיאולוגית: "לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחוננים". והנה בא המדרש הגדול ואומר בדיוק ההפך. הזלזול הנורא בחיי אדם מול החמדנות החומרית הוא שהביא את אברהם להתקומם כנגד סביבתו ולסלול את דרכו לאמונה.

³³ מי כאן המלך שנטשו אותו ומי כאן הגיבור שבא לעזרת המלך? לכאורה, המלך הוא אברהם והגיבור הוא הקב"ה שבא להצילו. אך בקריאה נוספת, בפרט לאור המשך המדרש על "יבוננהו" ו"יצרנהו" ששם אברהם הוא שמבונן (ומתבונן ובונה) והוא שנוצר את נפשו ונותנה לקב"ה, אפשר שאולי גם כאן המלך הוא המלך כמו בכל מדרש, היינו הקב"ה, שכל אומות העולם נטשו אותו והלכו לעבוד אלהים אחרים. ואילו הגיבור הוא אברהם, אשר כביכול מביא את המלך חזרה לארמון. ויש לעיין עוד במדרש זה.

³⁴ הנושא כאן הוא הקב"ה, הוא שמסובב את אברהם. ואם נניח שיש רצף במדרשים, אז במדרש הקודם המלך שנטש הוא אברהם והקב"ה הוא הגיבור שמביא את המלך לארמון (לארץ ישראל).

³⁵ כאן שוב מתהפך הגלגל. אברהם הוא הנושא, הוא המבונן. ושוב, אם נניח שיש רצף דרשני במדרשים, אזי המלך שנטש הוא הקב"ה והגיבור המביא אותו לארמון המבטחים הוא אברהם. וכך משמע גם מהדרשה הבאה על "יצרנהו". וכאמור, יש לחקור מדרש זה.

³⁶ לצד אברהם, גם משה מוצג כדמות שהגיעה לאמונה בכוחות עצמה ועל רקע העולם האילילי. ראה דברינו [איש מצרי](#) וכן השבועה שנשבע משה ליתרו בפרשת שמות. הלשון הקצרה והפשטנית "הואיל וכל העולם עובדי ע"ז הם, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם" אצל משה, בהשוואה עם אריכות המדרשים לגבי אברהם, רומזת אולי לכך שדרכו של משה כבר נסללה ע"י אברהם וקודמיו. ראה אגב איך מדרש זה מתמודד עם "ארץ נכריה" שבפסוק, וזה כבר עניין לפרשת שמות ולדמותו של משה.

³⁷ נקווה שכל אחינו שבאו לחגוג איתנו את חג הסוכות בארץ ישראל, כבר שבו בשלום לבסיסם, בפרת, בתימזה, בהדסון ובכלל, ונוכל מהיום, ז' בחשוון, לשאול בכל לב על הגשמים. זהו ששינוי: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שגיע אחרון שבישראל לנהר פרת": (מסכת תענית פרק א משנה ג). ראה דברינו [בז' במרחשון שואלים על הגשמים](#). וראה עוד בגמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אביו: כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו.